

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"ד, 2024, שאלון: 22261

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.
הנבחנים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות, מתוך שני פרקים לפחות

חלק א' –

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה – עם ספר פתוח.

פרק ראשון

שאלה 1- המדיניות של הנאצים כלפי היהודים בגרמניה ובארצות הכיבוש

סעיף א'

יישום המדיניות של הנאצים כלפי היהודים בגרמניה לא אחיד בין השנים 1933-1938, בשנים מסוימות ייושם בחומרה ובשנים אחרות, באופן מתון.

ביסוס הטענה באמצעות עובדות היסטוריות:

בשנת 1933, עם עליית הנאצים לשלטון היה גל של צעדים נגד יהודים – יום החרם הכלכלי, החוק להשבת הפקידות על כנה, איסור שחיטה כשרה, חוק למניעת גודש בבתי הספר והאוניברסיטאות.

שנת 1934 הייתה שנת שקט יחסית מבחינת החקיקה האנטי יהודית בגלל ענייני פנים: היטלר צבר כוח ובנה את השלטון מבפנים. בתקופה זו הגזענות מחלחלת אך נוצר פער בין המציאות לחוק. החוק ברובו עדיין לא שיקף את המגמות האנטישמיות במלואן. לכן נוצרים מצבים אבסורדיים: למשל – הפקיד האנטישמי במשרד הפנים לא מסכים לחתן יהודי וגרמניה, אבל החוק לא מגבה אותו. לא כתוב בשום מקום שהדבר אסור. המקרה יגיע לבית המשפט, והשופט, שאמור לפסוק לפי החוק – יאפשר את הנישואין.

התוצאה: "מבול" תביעות של יהודים בבתי המשפט על פגיעות שונות. למשל, תביעות רבות נגד חברות הביטוח בדרישה לפיצוי על פגיעות רכוש וגוף.

שנת 1938 הייתה שנת מפנה והחמרה – תהליך האריזציה הואץ באמצעות חקיקה, סיפוח אוסטריה הוביל לתקנות אנטישמיות חדשות ולקראת סופה התרחש אירוע ליל הבדולח – טרור גלוי נגד יהודי גרמניה.

הקשר בין אחת העובדות לבין גרף הנתונים:

ניתן לראות שיא של הגירה בשנת 1933, עליית הנאצים לשלטון וריבוי התעמולה וחקיקה נגד יהודים. כך גם עלייה חריפה בשנת 1938 – שנת המפנה והחרמה.

סעיף ב'

שני מהלכים צבאיים בשנים 1941-1945 שהשפיעו על המדיניות הנאצית כלפי היהודים בשטח הכיבוש:

1. מבצע ברברוסה – יוני 1941 פלשה גרמניה במפתיע ובניגוד להסכמים, לרוסיה. המבצע היווה מפנה במדיניות נגד יהודים- החל השלב הראשון של "הפתרון הסופי", שלב הרצח לבורות הירי. במסגרת ההכנות לכיבוש ברית-המועצות, אורגן מערך מיוחד שתפקידו היה לעסוק בטיהור השטחים שנכבשו מאויבי הרייך. השטח הכבוש חולק בין 4 יחידות איינזצגרופן, שתפקידן היה לטפל ולחסל גורמים עוינים בשטח הכבוש. הן עסקו בעיקר בהרג המוני של יהודים.
2. שחרור צפון אפריקה מהכיבוש הנאצי - הכוחות הגרמנים שחנו בצפון אפריקה, תכננו להתקדם לכיבוש המזרח התיכון דרך מצרים. הגנרל רומל התקדם עם כוחותיו לכיוון אל-עלמיין הנמצאת כ- 80 ק"מ ממערב לאלכסנדריה. הכוחות הבריטיים שהו במצרים, בפיקודו של מונטגומרי הביסו את הגרמנים ודחקו אותם לנסיגה לאורך החוף של צפון אפריקה. הניצחון אפשר נחיתת כוחות בריטים נוספים וכוחות אמריקאים בנמלי צפון אפריקה (מבצע "לפיד"), שהשתלטו על מרוקו ואלג'יריה, והביסו את הגרמנים והאיטלקים בלוב ובתוניסיה. במאי 1943 הייתה צפון אפריקה בידי בעלות הברית. המבצעים שחררו את הקהילות היהודיות של מדינות צפון אפריקה מהשלטון הנאצי ומשטרו הגזעני.

שאלה 2- חינוך, תעמולה ואידיאולוגיה במשטר הנאצי

סעיף א'

חשיבות התעמולה בתהליך הפיכת גרמניה ממדינה דמוקרטית למדינה נאצית: מטרת התעמולה הייתה להפיץ את האידיאולוגיה הנאצית להמונים.

התעמולה חדרה לכל שטחי החיים של הגרמני, ועסקה בשטיפת מוח לעם שלם סביב מספר קטן וממוקד של מסרים הנשענים על עיקרי האידיאולוגיה הנאצית. עוצמתה הייתה אדירה והיא הקשתה מאוד על מתנגדים לעמוד בפניה. יש המייחסים לגבלס את האמרה: "אם תחזור ותשנן שקר מספיק פעמים הוא יהפוך לאמת".

חשיבות החינוך בתהליך הפיכת גרמניה ממדינה דמוקרטית למדינה נאצית: הנאצים פיקחו על כל מערכת החינוך כחלק מהעיקרון שזכותה של המדינה לכוון את מחשבותיו של הפרט. מטרת החינוך הייתה יצירת "אדם חדש". הנאצים השתמשו בחינוך כדי לגדל דור חדש של מאמינים. לשם כך הם החליפות את כל תכניות הלימוד, הקימו בתי ספר למנהיגות ואת תנועת הנוער ההיטלראי.

מקור **חזוטי** מספר הלימוד המבטא את חשיבות התעמולה **או** החינוך: על התלמיד לתת מקור המתאר פעולה חינוכית (לימודים בשיעור, פעילות בתנועת הנוער) או אמצעי תעמולה (כרזות, אספות המונים, האזנה לרדיו), המבטאים את החשיבות.

סעיף ב'

שני עקרונות של האידיאולוגיה הנאצית הבאים לידי ביטוי בכרזה:

1. תורת הגזע: במרכז האידיאולוגיה הנאצית עמדה תורת הגזע. על פי תורת הגזע, האנושות מחולקת לגזעים עליונים ולגזעים נחותים ואין שוויון בין בני אדם.

במטרה לבסס את תורת הגזע באופן מדעי, השתמש היטלר בתיאוריה שנקראת "**דארוויניזם חברתי**" שהיא עיוות של תיאוריה מדעית שהגה החוקר והמדען צ'ארלס דארווין. לפי תורתו המקורית של דארווין, בטבע מתקיימת מלחמת הישרדות מתמדת בין זנים שונים של בעלי חיים כאשר הזנים החזקים שורדים והחלשים נכחדים. התיאוריה של דארווין לא מתייחסת לחברה האנושית אלא רק לבעלי החיים בטבע. ה"דארוויניזם החברתי" אימץ את עיקרון מלחמת ההישרדות בטבע והשתמש בו כדי לחלק את החברה האנושית: במקום זנים שונים של בעלי חיים - גזעים שונים של בני אדם. לפי תורת הגזע, ההיסטוריה כולה היא תוצאה של מאבק לשליטה בין הגזעים השונים. הגזע החזק שורד והחלש נעלם. סופה של מלחמה זאת יהיה בניצחונם של הגזעים החזקים ובשעבוד והכחדה של הגזעים הנחותים. על פי תורה זו, כל בני האדם שייכים לקבוצת גזע מסוימת שלה תכונות קבועות ובלתי ניתנות לשינוי העוברות בתורשה מדור לדור. אין כאן עניין של בחירה רצונית כיוון שהביולוגיה מכתובה זאת. זוהי גישה "מדעית" לכאורה ששכנעה רבים מקרב החברה האירופאית באותה תקופה, ובגרמניה בפרט.

תורת הגזע מחלקת את הגזעים לשלוש קטגוריות: יוצרי תרבות, נושאי תרבות ומחריבי/הורסי תרבות. הקטגוריות יוצרות את **פירמידת הגזעים** – העליונים בראשה והתחתונים בבסיסה.

- **יוצרי תרבות:** הגזע הארי. בראש כל הגזעים ניצב הגזע הארי, אליו משתייכים עמי צפון אירופה (נורדים, סקנדינבים, אנגלו-סכסים). **בראש הגזע הארי עומד העם הגרמני.** גזע זה הוא הגזע העליון, הגזע ש"יוצר" את התרבות האנושית, ומתחתיו נמצאים כל שאר הגזעים. לפיכך, כל התרבות האנושית - האמנות, המדע והטכנולוגיה, הם למעשה פרי יצירתו של הגזע הארי. לבני הגזע הארי יש תכונות עליונות מבחינה שכלית, רוחנית וגופנית, ולכן הם אלה שצריכים לשלוט בכל שאר הגזעים.
  - **נושאי תרבות:** הגזע הסלאבי (פולנים, רוסים, צ'כים ועוד). עמים אלו נחשבו על פי תורת הגזע לעמים נחותים שנועדו לשרת את הגזע העליון (הארי), להיות משועבדים אליו. נחיתותם נקבעה כיוון שעל פי תורת הגזע הם לא תורמים לתרבות האנושית, אלא רק מחקים את התרבות של "יוצרי התרבות". אין להם יכולת ליצור תרבות אלא רק יכולת לשאת אותה. לכן המסקנה "המתבקשת" היא שהם צריכים להישלט על ידי הגזע העליון – הגזע הארי.
  - **מחריבי תרבות:** שחורים, צוענים ועמי אסיה נחשבו על פי תורת הגזע למחריבי/הורסי תרבות. עמים אלה מהווים נזק לתרבות האנושית. **הנחותים ביותר מבין הגזעים הם היהודים, שלא נחשבו כלל לבני אדם.** הם נחשבים תת-אדם. היהודים נחשבים לטפילים ולהורסי/מחריבי התרבות. כל תכונותיהם שליליות והם חותרים ללא הפסקה להרוס את התרבות האנושית כולה. כל דבר שהם נוגעים בו נהרס ומתנוון, והם מהווים סכנה לקיום האנושות ולכן יש להכחידם.
- תורת הגזע שמה דגש מיוחד על טוהר הדם. על פי תורת הגזע, "**הדם הוא האדם**". הגזעים הם חלק מתבנית ביולוגית מוגדרת: תכונות שכליות, רוחניות וגופניות שעוברות בתורשה דרך הדם ולכן לא ניתנות לשינוי. הגזע הארי, שהוא הגזע העליון, חייב לשמור על טוהר הדם כדי שלא

יזדהם על ידי דמם של גזעים נחותים, כמו היהודים, שכל מטרתם היא לפגוע בטוהר הדם שלו. מיזוג בין דם לדם יוביל לניווון ולהרס של הגזע העליון, ושל התרבות האנושית באופן כללי, ולכן יש לעשות כל מאמץ כדי למנוע מיזוג בין גזעים.

תורת הגזע באה לידי ביטוי בכרזה בהגדרת בני הלאום כבעלי ערך מיוחד בפיתוח האזורים הכבושים (בטקסט המתורגם), במתן העדפה להתיישבות גרמנית באזורים אלה.

2. **מרחב המחיה** - הגזע הארי נמצא בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות ולכן הוא צריך "מרחב מחיה": קרקע נוספת ומשאבים נוספים בהם יוכל להשתמש כדי להמשיך להתפתח. מרחב המחיה המיועד נמצא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים הנחותים, בני הגזע הסלאבי. הפולק – העם הגרמני הארי והטהור, צריך להתפשט ולשים קץ לחנק שכפה עליו "הסכם ורסאי" שסיים את מלחמת העולם הראשונה.

זכותו של העם הגרמני, כעומד בראש הגזע הארי וכשליט העתידי של העולם כולו, להבטיח לעצמו מרחב מחיה. כך זכאי הגזע הארי למצוא את מקורות המזון וחומרי הגלם שיבטיחו את קיומו ויאפשרו את המשך עמידתו בראש האנושות כולה. הגרמנים חייבים לפעול לתיקון היחס המעוות בין גודל האוכלוסייה הגרמנית לבין שטח המחיה העומד לרשותה. את הזכות למרחב המחיה יממש הגזע הארי על ידי מלחמה. לאחר שיכבוש הגזע הארי את מרחב המחיה שלו, הוא ייצור "סדר חדש" ע"פ עקרונות האידיאולוגיה הנאצית: הארים יהיו האדונים, הסלאבים יהיו המשרתים והיהודים ייכחדו.

מרחב המחיה בא לידי ביטוי בכרזה בסימוני האזורים בהם חיים גרמנים אליהם אפשר להסתמך בפעילות הנרחבת של יישוב מחדש. הם מוזמנים "לחזור למולדת" ולהיות חלק ממנה במקומות בהם הם יושבים, שיהפכו להיות גרמניים.

שתי פעולות שעשו הנאצים לממש עקרונות אלה, לאחר הכיבוש של פולין:

- 1) **העברה בכפייה (טראנספר):** הנאצים העבירו עמים שנחשבו "נחותים" כדי ליישב במקומם גרמנים ובכך לאשר לגזע העליון לשלוט בשטח הכבוש. לדוגמא: לאחר שכבשו את פולין, גירשו הנאצים את האוכלוסייה הפולנית במערב פולין, לשטח הגנרלגוברמן שבמרכז פולין. בשטח שהתפנה במערב פולין, יישבו הנאצים אוכלוסייה ארית.
- 2) **ניצול כלכלי ואנושי של שטחי הכיבוש** התבצע בשטחים בהם חיו עמים שהיו בתחתית ההיררכיה לפי תורת הגזע הנאצית. בשטחים אלו הוקמו מחנות עבודה בכפייה. תעשיינים גרמנים והתעשייה הצבאית הגרמנית הקימה מפעלי ענק בשטח הכבוש, בעיקר בפולין, והפעילה אותם ע"י ניצול המקומיים. המוני עובדי כפיה הועברו מאזורי הכיבוש לגרמניה בכדי לסייע למאמץ המלחמתי. הסיבה: בגרמניה גויסו כל הגברים מגיל 16 עד 60 (18 מיליון חיילים). המשמעות הייתה מחסור חמור בכוח אדם בעורף. באנגליה וצרפת, החליפו הנשים בזמן המלחמה את הגברים המגויסים. בגרמניה לעומת זאת, האישה הנאצית נועדה להביא ילדים, לגדלם ולדאוג לתא המשפחתי. **הפתרון של הגרמנים למחסור בעובדים:** גיוס עובדי כפייה מקרב העמים הסלאבים. כ-7 מיליון עובדי כפיה הועסקו בתנאים קשים בתעשייה, במכרות הפחם, בסלילת כבישים, בחקלאות ועוד. בנוסף, הנאצים העבירו מזון וחומרי גלם מהארצות הכבושות לגרמניה. הנאצים גם בזזו יצירות אומנות מהמוזיאונים ומבתים פרטיים.

שאלה 3- הגטאות

סעיף א'

שתי מטרות של הנאצים בהקמת הגטאות הבאות לידי ביטוי במקור:

1. מטרות גלויות של הנאצים – מניעת מחלות, מניעת ספסרות ומניעת חתרנות נגד הכיבוש, בהתאמה לציטוט - "היהודי מזוהם, היהודי רמאי ובן בליעל, היהודי שונא את גרמניה וחותר תחת קיומה".
2. מתוך המטרות האמתיות –

1. עידוד התמותה הטבעית והגברתה – "...על פי ההיגיון – אנחנו מחויבים לגווע. על פי חוקי הטבע – סופנו לאבדון ולכליה גמורה. כיצד יכול קהל שלם להתפרנס כשאינן לו שום אחיזה בחיים?... " הנאצים יצרו תנאי מחייה בגטאות בהם הרעיבו את היהודים, הפכו אותם לפגיעים למחלות, מנעו מהם פרנסה וקיום ובכך גרמו לתמותה גוברת של היהודים.
2. שבירת כוח העמידה של היהודים ופגיעה בחוסנם – "...יהודי פולניה המדוכאים והרצוצים, הבזויים והשפלים..." הנאצים מנעו מהיהודים חיי תרבות, דת וחינוך, תנאי החיים בגטו, העבודה הקשה בכפייה, חוסר הוודאות היום-יומי – כל אלה ניסו לשבור את רוחו של היהודי ולפגוע בחוסנו הנפשי.

דרך התנגדות של היהודים למדיניות הנאצים, הבאה לידי ביטוי במקור היא "קידוש החיים" – אבל כל זמן שכוח מופלא זה מסתתר בנו לא אמרנו נואש, וכוחו של כוח זה טמון בהווייתה המקורית של יהדות פולניה, המושרשת במסורתנו הנצחית, שציוותה לנו את החיים.

נוכח המציאות בגטאות טבעה ההנהגה הרוחנית של היהודים את המושג "קידוש החיים" שמשמעותו: לקדש את החיים בכל מחיר, ולעשות זאת תוך שמירה על צלם אנוש (אחד מהמנהיגים הבולטים שנקט קו זה היה הרב יצחק ניסנבוים מגטו ורשה). "קידוש החיים" משמעותו לראות את החיים עצמם כערך עליון אל מול תפיסה הרואה בשמירה על היהדות כערך עליון. מול הרצון הנאצי להשמיד את העם היהודי, חובתו של העם היא דווקא לשרוד ולספר לדורות הבאים את מה שקרה. תפיסה זו עודדה חלק מהיהודים לעמוד מול הייאוש ולא לוותר.

"קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות ובמחנות מדי יום במשך שנים. ליהודים לא היו האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. מאבק ההישרדות התקיים במקביל כמאבק אישי (בו כל אדם ניסה לדאוג לעצמו ולמשפחתו) וכמאבק לאומי, בו שיתפה פעולה קהילת הגטו כולה. הרעיון של "קידוש החיים" גבר על ערכי היהדות ולכן איפשר ליהודים לאכול מזון שאינו כשר, לעבוד בשבת או למסור את ילדיו להצלה בידי נוצרים.

שתי פעולות לדוגמה –

א) התארגנות דתית

הדת תפסה מקום מרכזי אצל מרבית היהודים, גם עבור אלה שקודם לכן כבר התרחקו ממנה. ליהודים הדתיים היה חשוב לשמור על מצוות הדת, למרות שאצל חלקם נוצר משבר אמונה מתוך התחושה שה' עזב אותם. העיסוק המחתרתי (בסתר) בדת, נעשה על רקע סגירת בתי הכנסת ואיסור התפילה בציבור (הנאצים טענו שהתאספות יהודים מהווה מפגע תברואתי). רק קבורה ע"פ דיני ישראל אישרו הנאצים. בתגובה לאיסורים אלו, הוקמו בתי הכנסת בבתי,

שם המשיכו להתפלל, ללמוד תורה והלכה ולקיים בסתר את החגים תוך סיכון חיים. הפעולות האלה נעשו מתוך אמונה שצריך להמשיך לחיות ולא להיכנע לדיכוי. לרבנים בגטו היה תפקיד משמעותי: יהודים רבים, גם לא דתיים, ביקשו לשמוע מהם דברי עידוד ונחמה. יש רבנים שיעצו במפורש לגלח את הזקן כדי לא להתבלט ולא לתת לנאצים עילה להתעללות. היו מקרים שרבנים נתנו דוגמא באכילת בשר לא כשר במקרה של סכנת מוות ברעב.

(ב) כתיבה ספרותית ויומנים

סופרים כתבו יצירות ספרותיות, אותן הקריאו בערבי ספרות, חוקרים כתבו מאמרים ומחקרים, בעלי תפקידים הוזמנו לכתוב יומנים אישיים על מנת שהעולם ידע מה קרה. היצירה הספרותית סמלה את הרצון לחיות, את הרצון לשמור על צלם אנוש ושפיות הדעת. את הרצון לשרוד כאדם חושב, ביקורתי ויוצר. היצירה הספרותית היא ביטוי מובהק של התמודדות ועמידה מול הקשיים. "העט- היא נשקו של החלש".

סעיף ב'

השינוי שחל בדרך ההתנגדות לנאצים של היהודים בגטאות הוא מעבר מ"קידוש החיים" למרד מזוין ואלים, בעיקר ע"י חברי תנועות הנוער. **השינוי חל מאחר** ומנהיגי התנועות, ששמרו על קשר ביניהם, למרות הבידוד בגטאות, הצליחו להבין את המצב לאשורו ולגלות את תהליך ההשמדה ההמונית ההולך ומתרחב. מבורות הירי באזורי הכיבוש הרוסיים ולתוך גטאות הגנרל-גוברנמן. **המקור המתאים ביותר בספרי הלימוד** הוא הכרוז של אבא קובנר "אל נלך כצאן לטבח" המציג את תובנות מנהיגי התנועות וקריאתם לעבור להתנגדות פעילה. ניתן להביא כל מקור בספר המציג את הפתרון הסופי.

חלק ב'

פרק שני – לאומיות וציונות

שאלה 4 – התנועות הלאומיות – דרכי פעולה

סעיף א'

שתיים מדרכי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה הבאות לידי ביטוי במקור:

- מאבק עממי** – "אין אפוא לסמוך אלא על האלוהים, על עוז רוחנו ויציבותנו, ואכן מצטיין בכך צבאנו, ובהתלהבותם הרבה מסתערים מועטים על המונים." בשלב זה הרעיון הלאומי כבר מוטמע בשכבות רחבות ומגוונות ואזורים שונים של החברה. מתבצע גיוס המונים למאבק על הזכויות הלאומיות. התנועות יוצאות לרחובות, הפגנות, הקמת בריקדות, כמו ב"אביב העמים". מאבק נגד שליטים מקומיים ו/או זרים המנסים לשמור על הסדר הישן. ניתן לכנות שלב זה "המאבק מלמטה", כלומר מתוך העם עצמו.
- מאבק מדיני וצבאי** – "ואכן הזמינו הצרפתי המנומס למרכבתו, והצהיר בפניו כי צרפת לא תוכל לעזור לנו אלא בהתערבות דיפלומטית... גם מאנגלייה אין אלא הבעת איחולים לבביים, בוודאי גם תרומות כספיות רבות תתאספנה, אבל כיצד להמציאן לנו כשהפרוסים מעכבים ועוצרים

הכול... כל הידיעות הללו משכנעות באופן מוחלט, כי אין לנו לקוות לשום תמיכה רצינית ממעצמות חוץ..."

דרך הפעולה היא שימוש בבריתות מדיניות ובמלחמות במטרה לסלק שלטון זר ולכבוש טריטוריות שהוגדרו כחלק מהמולדת. ניתן לכנות שלב זה "המאבק מלמעלה", כלומר בהובלת המנהיגים ובעלי התפקידים המדיניים.

סעיף ב'

שתי דרכי פעולה שנקט הישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1881-1914 והחשיבות של אחת מהן לקידום מטרות הציונות:

הקמת צורת התיישבות – המושבה –

מושבה היא צורת התיישבות שבמרכזה עבודה חקלאית. מאפייניה - בעלות פרטית על הקרקע (בית מגורים משפחתי ומשק חקלאי): המושבה הייתה התיישבות חקלאית פרטית ובה אנשי המושבה קיבלו את השם איכרים, כאשר כל אחד מהם החזיק בבעלותו את הקרקע החקלאית, בתים, כלים חקלאים ותוצרת חקלאית. כל אלה היו קניינו הפרטי. חקלאות חד-ענפית: משק המבוסס בעיקר על ענף אחד (מטעים או פלחה). האידיאל של העולים היה, כי המושבה תתבסס על עבודה חקלאית עברית - ללא תלות במשק הערבי. החקלאות נועדה ליצור בסיס לחברה החדשה שהעולים שאפו להקים: יהיה בה טיפוס יהודי חדש, חלוץ, קשור לאדמה מבחינה מוסרית-לאומית, ובעיקר, שונה מהטיפוס היהודי בגולה או ביישוב הישן. החייאת השפה העברית - פעילות ענפה לחיזוק השפה והשימוש היום יומי בה התקיימה באמצעות שימוש בספרות, תרבות וחגים – סופרים רבים החלו לכתוב בעברית בלבד, כמו ש"י עגנון ו"ח ברנר, וערכו ערבי קריאה. להקות תיאטרון חובבות העלו הצגות בעברית – חלקן קלאסיקות מתורגמות וחלקן מקוריות. חגים מסורתיים עוצבו מחדש ברוח חילונית-לאומית והקשר שלהם לארץ חוזק והובלט. נערכו שיעורי ערב ללימוד העברית על מנת שיותר עולים יוכלו להיות חלק מהציבור המרחיב את מעגל העברית והחייאתה.

עיתונות עברית החלה להתפרסם ע"י כל הזרמים הרעיוניים, בתפוצה הולכת ומתרחבת, כאשר היא נכתבת בעברית ומתקיימים בה דיונים ערים על עניין החייאת השפה עצמה, במקביל לדיונים האקטואליים והפוליטיים.

חשיבות החייאת השפה לקידום מטרות הציונות - התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו. העברית נחשבה שפת קודש ולא הייתה יכולת לנהל בה חיי יום-יום מודרניים. התנהל ויכוח האם היא תהפוך לשפה המשותפת הלאומית. הפעילות להחייאת השפה הפכה אותה לשפת יום-יום נגישה ורלוונטית ללאום המתחדש, כוח מגבש ומאחד לציונים. החייאת השפה סייעה להגברת הרגש הלאומי אליו שאפה הציונות. יש לבחור **במקור מהספר** המציג את הפעילות להחייאת השפה או את המושבות ולהסביר כיצד הוא מדגים את הפעולה.

שאלה 5- מטרות ומנהיגות בתנועות הלאומיות

סעיף א'

שתי מטרות של התנועות הלאומיות:

1. מאבק לשחרור מעול כיבוש זר להשגת עצמאות או מאבק נגד בית המלוכה והכנסייה ובעד הרחבת זכויות בני הלאום (תלוי במצב במדינה).
  2. איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכדי מדינה אחת.
- יש להביא מקור המביא לידי ביטוי דרך פעולה של תנועה לאומית לקידום אחת מהמטרות – למשל תמונת המוצאים להורג במרד הספרדי, המבטאת את המאבק לשחרור משלטון זר.

סעיף ב'

הבדלים בין שני קטעי המקור על פי תבחינים:

האבל על מותו של הרצל –

מקור 1 – "ועוד לא יבשו הדמעות שזלגו אלפי עיניים גם בעירנו ובשאר ערי ארצנו, עוד לא חדלו ההספדים, עוד דומה כמו מתנו עוד מוטל לפנינו. [...] ובתוך הצער והכאב הלוהט, שתי מחשבות מנקרות תמיד את המוח: מה היה? ומה יהיה?" – עצב גדול, חוסר אונים ודאגה לעתיד התנועה והרעיון, מלווים את האבל על הרצל.

מקור 2 – "ראיתי את פרשת האָבֶל המוזר, למורת רוח שלומי אמוני ישראל [החרדים], אשר עשו איזה אנשים מירושלים, על מות תיאודור הרצל, על יד האשרה, אשר נטעו בסביבות ירושלים על שמו." האבל הוא כמו עבודת אלילים, סגידה לאל זר.

הערכת דמותו ופועלו של הרצל -

מקור 1 – "וזה האיש שהקדיש כל חייו לעבודת האומה, האיש אשר יצר את הציונות המדינית, את הכנסייה [הקונגרס], את האוצר הלאומי, האיש אשר הגדיל את כבודנו בעולם... זו הייתה גדולתו של יוצר הציונות המדינית..." הרצל ייצר את התנועה, את הקונגרס, את הרעיון. המנהיג האחד והיחיד, בעל מעלות שהכל קרה בזכותו.

מקור 2 – "את הלאומיות הוא אסף מעמים זרים, ולא מעם ישראל היא... הדיפלומטיה של הרצל היא רק הטעיה. שבע שנות הציונות הן כמו שבע שנות הרעב במצרים, רעב למעשים ממשיים. הרצל התחכם והוליד את עם ישראל מפני הרעב הדיפלומטי בארץ כנען לאל־עריש שבמצרים." פועלו שקר ומרמה, הוא הטעה את הציבור היהודי, הביא רעיונות זרים שאין סיכוי שיתממשו.

סיבה אחת להבדלים בין המקורות – מקום הפרסום, האג'נדה של כל אחד מהעיתונים בהם מתפרסמת הכתבה – עיתונו של אב"י, ציוני מובהק, מול עיתון חרדי המתנגד לרעיון הציוני וליישומו בארץ, מטעמי דת והלכה.

שאלה 6- מעורבות המעצמות בהתפתחות התנועות הלאומיות

סעיף א'

השפעת מעצמה על המאבק של התנועה הלאומית לשחרור איטליה –

לאחר הכישלון ב"אביב העמים", החלו חלק ממנהיגי הנסיכויות באיטליה לפעול באופן מוגבר לאיחודה של איטליה, אך תחת שלטון מלוכני. קבור, ראש ממשלת פיימונט, האמין שעם כל הקשיים – המאבק נגד הכנסייה ואוסטריה - האיטלקים לא יוכלו לעשות זאת לבד ולכן פנה לבקש עזרה

מבחוץ, ממלך צרפת, נפוליאון השלישי. צרפת ממניעיה, התגייסה לעזרת פיימונט ושלחה צבא להילחם לצד האיטלקים.

מקור מספר הלימוד שמבטא השפעה של אחת המעצמות על התנועה הציונית עד 1920 והסבר איך המקור מבטא את ההשפעה – ניתן לבחור מקור העוסק בתכנית אוגנדה (הצעה בריטית שיצר הוויכוח גדול בתנועה וכמעט הביאה לפירוקה), בהצהרת בלפור (הצהרה בריטית שהביאה לחידוש העלייה לארץ ולתקווה גדולה לבניין הבית הלאומי), בפניית הרצל לשליטים באירופה, שהובילה לתסכול גדול ולעצירת העלייה לארץ)

סעיף ב'

שניים מן המניעים שהשפיעו על המדיניות של השלטון העות'מני כלפי היישוב היהודי בארץ בזמן מלחמת העולם הראשונה, הבאים לידי ביטוי במקור:

עוינות כלפי מיעוטים לאומיים בשל אופייה של האימפריה העות'מנית כאימפריה רב-לאומית. השלטון התורכי חשש ממרידות לאומיות ברחבי האימפריה. התורכים ראו בציונות תנועה לאומית החותרת לערער את הריבונות העות'מאנית בא"י. מכאן - הציונים, יישוביהם ומוסדותיהם נחשבו לאויביהם העיקריים בא"י. "... לידי מסקנה, שהיהודים מכוננים הכול בשביל מרד כללי בארץ-ישראל וכי כבר יש להם ממשלה משלהם המוכנה לעמוד בראש המדינה כשתגיע השעה." סיפוק צרכי הצבא העות'מני בזמן המלחמה גרר צורך בהחרמת כסף, מזון ומשאבים מהיישוב - "הוא דרש מאת היהודים נשק, וכמה שנתנו לו – לא אמר די. דרש כסף..."

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

שאלה 7 – מיישוב למדינה – אחדות ומחלוקת

סעיף א'

הסיבות בגללן החליטו מנהיגי המחתרות לשתף פעולה לאחר תום מלחמת העולם השנייה:

1. אכזבה מהבריטים שלא שינו את מדיניות הספר הלבן - עם סיום המלחמה היו ליישוב היהודי ציפיות גבוהות לגבי תמיכת הבריטים ביישוב היהודי בא"י. הנהגת היישוב הייתה בטוחה שהמדיניות הבריטית תשתנה מהסיבות הבאות:
  - היישוב לחם לצדם במלחמת העולם.
  - העם היהודי סבל משואה באירופה וזכותו למדינה משלו התחדדה מאוד.
  - באירופה נותרו אלפי יהודים עקורים עם סיום המלחמה, שכל חפצם היה לעלות לארץ.
 לאכזבתם - הבריטים לא שינו את מדיניות "הספר הלבן". תגובת היישוב היהודי בתום מלחמת העולם השנייה הייתה חיזוק המאבק בתחום הצבאי.
2. היישוב בשל להקמת מדינה – היישוב היהודי בארץ חש כי בשלה העת להקמת מדינה יהודית בא"י. מאבקו שנמשך החל מעלייה ראשונה בסוף המאה ה-19, הביא להתיישבות עצמאית וחסונה של מעל 600 אלף יהודים ולתחושה שניתן להתקדם לשלב של הקמת מדינה ריבונית ועצמאית שתצליח להתמודד בכוחות עצמה עם כל אתגר.

3. דרישה לפתרון צודק ליהודים בעקבות המלחמה השואה – עם התברר גודל האסון שקרה לעם היהודי ברחבי אירופה ולנוכח מאות אלפי היהודים שנותרו על אדמתה במעמד של עקורים הפכה הדרישה הציונית למדינה עבור היהודים, למוצדקת עוד יותר. תחושת הדחיפות להקמתה של מסגרת מדינית יהודית הפכה לגדולה עוד יותר לאור המציאות שלאחר המלחמה.

סיבה אחת בגללה הפסיקו המחותרות לשתף פעולה:

המטרה לא הושגה: המאבק לא הביא לשום שינוי במדיניות הבריטית אלא רק להחמרתה. "השבת השחורה" הגבירה את ההבנה כי הפעילות הצבאית האלימה עשויה לסכן את המפעל הציוני ע"י תגובת חריפה של הבריטים ויצירת דעת קהל שלילית.

סעיף ב'

הטיעון של בן גוריון בנוגע לפירוק הפלמ"ח העולה מהמקור:

הטענה של בן גוריון היא שחייבים לפרק את מטה הפלמ"ח, לאור השינויים הגדולים – הקמת המדינה והקמת צה"ל. מטה הפלמ"ח מהווה צבא-בתוך-צבא ואין לכך מקום יותר בצבא העם האחד.

הנימוקים הם:

לא יכול להיות יותר מטה עצמאי שנותן פקודות במקביל מטה צה"ל "המטה הארצי של הפלמ"ח אינו יכול עוד לתת הוראות אופרטיביות, פקודות מבצע צבאיות, לחטיבות הפלמ"ח..."

לא ייתכן גיוס נפרד של אנשים – לפלמ"ח ולצה"ל – "אין המטה הארצי של הפלמ"ח יכול לגייס אנשים לפלמ"ח כפי שעשה עד הגיוס הכללי"

טיעון נגד: מורשת הקרב של הפלמ"ח, מקצועיותו וניסיונו המבצעי המוכח עד כה בקרבות, וערכיו חשובים לצה"ל, ולכן יש להשאיר את הפלמ"ח כגוף עצמאי בתוך צה"ל – "לפלמ"ח אומרים שלפלמ"ח יש ערכים חלוציים-התיישבותיים שאין לחטיבות אחרות, וכדי לקיים אותן יש צורך בסידור תרבותי נפרד..."

שאלה 8- שאלת ארץ ישראל באו"ם

סעיף א'

שיקולי מדיניות חוץ של הבריטים להעברת שאלת א"י לאו"ם –

1. הבריטים מעוניינים להימנע מפגיעה ביחסיהם עם העולם הערבי – לאורך כל שנות המנדט סברו הבריטים כי התמיכה שלהם ביישוב היהודי בארץ פוגעת ביחסיהם עם העולם הערבי, עולם רב עוצמה ומשאבים בו הם מעוניינים. לכן הספרים הלבנים שיקפו תהליך רציף של התרחקות מהצהרת בלפור והבטחותיה.

שיקולי מדיניות פנים של הבריטים להעברת שאלת א"י לאו"ם –

2. פעילות המחותרות (אצ"ל, לח"י וההגנה) התישו את בריטניה: פעולות ההתיישבות וההעפלה שנגדו את מדיניות הספר הלבן ופעולות הטרור שביצעו כנגד השלטון (מדיניות פנים).

3. בריטניה נאלצה להשקיע כספים רבים בכדי להחזיק את הצבא בא"י ולהתמודד עם פעילות המחותרות בה. העלויות הגבוהות הפכו לא כדאיות לאחר המלחמה, תקופה בה בריטניה ניסתה לשקם את עצמה כלכלית. בנוסף, הצורך להחזיק מספר חיילים גדול בארץ לא היה משתלם וגרם להתנגדות בקרב האזרחים הבריטים (מדיניות פנים).

סעיף ב'

כתוצאה ממפגש אינטרסים אמריקני-סובייטי נדיר וחד פעמי הצביעו שתי המעצמות בעד הצעת החלוקה. מפגש האינטרסים הוביל להקמת חזית משותפת נגד בריטניה. האינטרסים של כל אחת מהמעצמות היו מנוגדים. אך הרצון להביא לסיום ההשפעה הבריטית במזרח התיכון ופתיחת האזור להשפעה אפשרית שלהן, הביא אותן לשיתוף פעולה נקודתי.

הסיבות לתמיכת בריה"מ בתכנית החלוקה הן:

1. **השפעת המלחמה הקרה** - תמיכה במדינה יהודית תאפשר לברה"מ השפעה באזור, זאת ע"י הפיכת המדינה היהודית נאמנה לברה"מ (הצבעה תומכת בהקמת המדינה תשיג את הנאמנות). בכך תוכל ברה"מ לזכות בדריסת רגל במזרח התיכון ולבסס את מעמדה באזור, במסגרת כוונות ההתפשטות שלה על רקע המלחמה הקרה.
  2. **הסבל היהודי בתקופת השואה מצדיק הקמת מדינה ליהודים**, (על פי נאום גרומיקו): גרומיקו הזכיר בנאומו את סבלו של העם היהודי בכלל ובתקופת מלחמת העולם השנייה בפרט, ואת חוסר האונים שגילו מדינות העולם בהצלת העם היהודי. לכן מגיעה ליהודים מדינה משלהם.
  3. **תחושת ההזדהות של העם הרוסי עם גורלם של היהודים במלחמת העולם השנייה**: גרומיקו בנאומו הדגיש את הסבל והייסורים שעבר העם היהודי בשואה, ואת המחיר הכבד ששלמה ברה"מ במהלך המלחמה. שני אלו יצרו תחושת שותפות גורל של ברה"מ עם היהודים. לכן מגיעה לעם היהודי פיצוי בדמות המדינה כפי שגם לברה"מ מגיעה פיצוי על סבלה במלחמה.
- הגורמים העיקריים לעמדה האמריקנית הפרו ציונית היו:**

1. **השפעת "המלחמה הקרה"**: עצם התמיכה המפתיעה של ברית-המועצות בהקמת מדינה יהודית, דרבנה את ארצות-הברית לתמוך גם כן בתוכנית החלוקה כדי לא להשאיר לברית-המועצות את ההשפעה באזור לאחר עזיבת הבריטים. האמריקאים חששו שנוכחות סובייטית במזרח התיכון תעביר לצדם גם את הערבים ותפגע בכך באינטרסים האמריקאים.
  2. **השפעת השואה על תחושת האשם של הממשל האמריקני**: תחושת אשמה בנוגע לעמדת ארה"ב בשאלת העזרה ליהודי אירופה בזמן השואה וחוסר העשייה בנושא.
  3. **לחץ של יהודי ארצות-הברית ושל מנהיגים ציונים על הממשל האמריקני**: דעת הקהל בארה"ב ובעולם עודדו את הממשל האמריקני לתמוך בעמדה הציונית.
- סיבה שגרמה לאחת מן המדינות החברות באו"ם להתנגד בהצבעה על התכנית הייתה התנגדות להקמת מדינה יהודית במרחב המזרח התיכון. סוריה, מצרים ולבנון הצביעו כולן נגד מהסיבה הזו.**
- ניתן להציג גם את ההמנעות של הבריטים מהצבעה לאור הרצון להישאר ניטרליים בסכסוך אותו לא הצליחו לפתור בעצמם עד כה.

שאלה 9- מלחמת העצמאות

סעיף א'

שלושה אתגרים של היישוב היהודי בשלב הראשון של המלחמה:

1. המלחמה בערים המעורבות: הערבים שאפו לגרש את היהודים ולהשתלט על שכונות יהודיות בערים המעורבות: ירושלים, חיפה, טבריה, צפת ובשכונות הגבול בין יפו לתל-אביב. אופי הלחימה כלל ירי צלפים, פיצוץ בתים ומכוניות תופת. פעולות אלה גרמו לעשרות הרוגים, אך

הישוב היהודי לא נשבר והשיב מלחמה. כתוצאה מכך, החלו ערבים בעלי אמצעים לנטוש את הערים בתקווה לשוב אליהן לאחר הניצחון.

2. מתקפות על ישובים מבודדים: הערבים ניסו לכבוש ישובים מבודדים. הם ניתקו את דרכי התחבורה ליישובים אלה והתקיפו אותם. ברוב המקרים נבחרו ישובים שהיו בלב אזורים ערביים.

3. המלחמה על דרכי התחבורה: קווי התחבורה היו נקודת התורפה של הישוב. בתחילה, נהגו הערבים לפגוע ללא תכנון מוקדם בכלי רכב מזדמנים. אך עד מהרה הם עברו לחסימות צירים, מיקוש דרכים והנחת מארבים.

התמודדות עם אתגר הדרכים - תחילה, העניקה ההגנה "אבטחה צמודה" למכוניות בודדות, ועד מהרה עברו ל"שיטת השיירות" שלוו במשוריינים, רובם בעלי מיגון "תוצרת בית". שיטת האבטחה הותאמה לתקופת שלטון המנדט בארץ -

- כוח הלוחי של השיירות היה קטן מאחר ולא היו מספיק כוחות ומפני שהיה צורך להסוותם מעיני הבריטים;
- הכוח נשא נשק קצר טווח אותו ניתן להסתיר בקלות משוטרי המנדט;
- השיירה לא לוותה בכוח חילוץ ולא היו כוחות תגבור אותם ניתן להזעיק במקרה הצורך. שיטה זו הוכחה כלא יעילה ואסונות רבים אירעו לשיירות שניסו לפרוץ דרך לישובים הנצורים.

סעיף ב'

שתי מטרות של מדינות ערב בפלישתן למדינת ישראל במאי 1948:

מטרה שהושגה:

סאיפות להתרחבות טריטוריאלית - רצון של המדינות לתפוס שטחים בא"י ולהשתלט עליהם. חלק ממדינות ערב לא רצו לאפשר לערביי א"י הקמת מדינה עצמאית בשטח פלסטיני אלא שאפו לספח שטחים לעצמן, לחלק בינן את השטח. כזו הייתה ירדן - המלך עבדאללה שאף ליצור ממלכה גדולה משני עברי הירדן, אשר יהיה לה מוצא לים התיכון (באמצעות שליטה על השומרון ומישור החוף) ושליטה על ירושלים – העיר השלישית בקדושתה למוסלמים. עבדאללה התנגד ליצירתה של מדינה פלסטינאית מאחר וראה בערביי א"י חלק מאוכלוסיית ירדן.

בסיום המלחמה נותר בידי ירדן שטחה של יהודה ושומרון ומחצית מהעיר ירושלים – החלק של המקומות הקדושים. ולא הוקמה מדינה פלסטינית במרחב.

ההישג התאפשר כי ירדן הגיעה עם צבא חזק ומאומן, גייסה לעזרתה את העיראקים וחתרה כל הזמן לשיח עם ישראל.

מטרה שלא הושגה:

חיסול ישראל כמדינה - החשש מהקמת מדינה יהודית באזור, והרצון המשותף של כל המדינות הערביות "לעקור את הנגע הציוני מעל אדמת המזרח התיכון". הישות הציונית נתפסה כמהלך קולוניאלי אירופאי, להשתלטות על שטח ערבי ולא כ"שיבה הביתה".

עם סיום המלחמה – מדינת ישראל עמדה על כנה ולא חוסלה.

הסיבה מורכבת מגורמים רבים. אחד מהם הוא שבישראל הצעירה הייתה מוטיבציה גבוהה לאור התובנה שמדובר במלחמת קיום. הייתה הסכמה מלאה של העורף האזרחי סביב מטרות המלחמה וגיוס כלל המשאבים לטובתה. לאורך כל שלבי הלחימה הצליח הציבור היהודי לשמור על עוצמה וחוסן רוחניים.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

שאלה 10 - מקור – תהליך הזה-קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

תהליך הזה-קולוניזציה - שלילת הקולוניאליזם. תהליך שהביא בהדרגה לסיום שליטת המעצמות על המושבות מעבר לים, והקמת מדינות עצמאיות בארצות אלה. התהליך התרחש בכל אזור בו היה קיים שלטון קולוניאליסטי. ראשית תופעת הזה-קולוניאליזם היא בין שתי מלחמות העולם, אך השיא התרחש לאחר מלחמת העולם השנייה - בשנות ה-50 וה-60 של המאה העשרים. (תהליך הזה-קולוניזציה במזרח התיכון קדם לתהליך בצפון אפריקה).

התהליך מתבטא בעמוד השער שבנספח:

ניתן לראות דמות אפריקאי הדוחף במטאטא את הכובשים – התעוררות לאומי מקומית הדוחפת דמויות קולוניאליות המחזיקות שלשלות ושוט, סמל לשלטון הקשוח והאליים שנהג במקומיים בחוסר אנושיות.

שני גורמים לתהליך:

1. התפתחות רעיון הלאומיות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לרעיון הלאומיות שכבר היה מושרש בקרב האירופאים. המפגש עם האוכלוסייה האירופאית, הביא לפיתוח תודעה לאומית עצמית בקרב העמים המקומיים. לאלה ניתן להוסיף את השפעת התנאים הקשים תחת השלטון הזר.
2. משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה, אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הונן בשיקום פנימי. הן כבר לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות בקולוניות, ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

סעיף ב'

א. השפעת **תהליך הזה-קולוניזציה על מצב היהודים בארצות האסלאם**: מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הזה קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי**: אחד הביטויים של הזה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.
- **התגברות השנאה ליהודים**: היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתגברות הפעילות נגדם. בחלק מהמדינות שלב המאבק הלאומי

מיתן את היחס ליהודים מתוך חשש לפגיעה בתדמית ולעיכוב בהשגת העצמאות. לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. **גורם נוסף** שהשפיע על מצב היהודים בארצות אלה בתקופה זו: **השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות**: הסכסוך הערבי-ישראלי בא"י השפיע על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- **המעגל הראשון**: מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.
- **המעגל השני**: מדינות שלא נלחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלב לבדוגמא, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.
- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית**: מדינות ערב הדגישו את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל וכפועל יוצא – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

שאלה 11- עלייה וקליטה בשני העשורים הראשונים של מדינת ישראל

סעיף א'

שני דפוסים עלייה שנקטה מדינת ישראל בתקופה זו:

עליית הצלה: "חיסול גלויות" (מדינות לדוגמה: עיראק, לוב ותימן) - נבעה משיקולים ביטחוניים-מדיניים: ההבנה כי המצב המדיני המשתנה במדינות השונות עלול להוביל לפגיעה בביטחונם האישי של היהודים.

עלייה מבוקרת - הדרגתית וסלקטיבית - העלייה המבוקרת היא עלייה של יהודים שלא הייתה סכנה מיידית לביטחונם. כיוון שממדי העלייה יכולים להיות המוניים, ומערכות הקליטה עלולות לקרוס, השאיפה הייתה לנהל תהליך עלייה מבוקר. מטרת העלייה המבוקרת היא להעמיד את צורכי המדינה הנבנית על פני הלחצים מהתפוצות. מדיניות הבקרה הייתה מנוגדת למדיניות "השערים הפתוחים" שהונהגה בישראל עד אז, והיא נחשבת לבעייתית גם מבחינה מוסרית.

קושי אחד בביצוע אחד מדפוסים העלייה – עליית הצלה מעיראק:

מדינת ישראל ניהלה מגעים עם השלטונות העיראקיים לקבלת היתר להעלאת יהודי עיראק ארצה. רק ב-1950 הסכימה ממשלת עיראק להתיר את יציאת היהודים בפרק זמן מוגבל, בתנאי שיוותרו על נתינותם העיראקית ועל רכושם. העולים עלו חסרי כל לארץ בה המשאבים דלים. קליטתם הפכה לקשה מאוד לאור המציאות אליה נקלעו.

סעיף ב'

מדיניות "כור ההיתוך" - "כור ההיתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה **לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת**. על פי תפיסת כוך ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלית", ולאפיין אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת.

דמות "הישראלית" ע"פ התפיסה הוא **"הצבר"**: חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים.

הנחות היסוד של תפיסת כור ההיתוך:

- השאיפה לאחידות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
  - קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.
  - שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). ציטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
  - המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.
- תרומת המדיניות לקליטת העלייה** – ההבדלים בין קבוצות העולים השונות הטשטשו במהרה. הדיבור השוטף בשפה העברית התגבר, שמות עוברתו, סממנים גלותיים הלכו ונעלמו.
- שני קשיים שנוצרו –**

1. המסורת ואורח החיים של העולים נפגע מאוד. הם נאלצו לעבור תהליך חיברות אלים וקיצוני שניסה למחוק את זהותם אך נדרשו לזהות זו כדי להתמודד עם אתגרי הקליטה.
2. תפיסת המדרג החברתי יצרה סטריאוטיפים שלליים על יהדות ארצות האסלאם - חלק מהציבור בישראל, ההנהגה והעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה כי מדובר בעלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה חלילה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האסלאם, והגבירו אצלם את תחושת הזעם והתסכול. העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית.

שאלה 13- מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

שני גורמים לפרוץ המלחמה:

1. מנהיגי מצרים וסוריה רצו להשיב את הכבוד והשטחים:

א. רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים. המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.

ב. הרצון להחזיר למצרים וסוריה את השטחים שהפסידו במלחמת ששת הימים (מצרים הפסידה את חצי האי סיני ואת עזה, סוריה הפסידה את רמת הגולן). משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת לשבור את הקיבעון המדיני ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

בין השנים 1970-1972 פנה סאדאת לאו"ם ולאמריקאים מספר פעמים בבקשה להיכנס למשא ומתן עם ישראל. בכל הפעמים הציג דרישות מקדימות לשיחות - נסיגה מלאה מסיני ועזה והשגת פתרון צודק לפליטים הפלסטינים. ממשלת ישראל הודיעה כי היא מוכנה למו"מ אך ללא תנאים מוקדמים או התחייבות מראש על גבולות סופיים. לאור הפערים הגדולים בין העמדות, ננטשו יוזמות המו"מ. בשנים אלו איים סאדאת מספר פעמים שיצא למלחמה נגד ישראל ואף הכריז כי הוא מוכן להקריב מיליון חיילים כדי להחזיר את האדמות המצריות – אף אחד מהאיומים לא יצא לפועל.

הגורמים להפתעה הישראלית במלחמה

1. תפיסה מודיעינית שגויה - "הקונספציה"

למודיעין הישראלי הייתה תפיסה שגויה לגבי המציאות מול מדינות ערב והסיכוי לפרוץ מלחמה. ההנחה השגויה גרמה לחוסר הערכות ומוכנות של המנהיגות הישראלית ושל הצבא ובכך תרמה לפרוץ המלחמה.

הנחות היסוד של המודיעין הישראלי היו:

א. מצרים לא תחדש את האש עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל (או טילי קרקע-קרקע).

ב. סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.

הערכת המודיעין הישראלי הייתה כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975.

בישראל התייחסו בהתנשאות ובחוסר אמון להצהרותיו החוזרות של סאדאת ולא עשו מאמץ על מנת להיענות לקריאותיו, וכן זלזלו ביכולתו של הצבא המצרי.

ההנהגה המדינית-ביטחונית הניחה שגם אם יפרוץ עימות, הכוח הצבאי הסדיר בסיוע חיל האוויר, יוכלו לבלום אותו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).

המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות הנחת המוצא של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו. רק בבוקר יום הכיפורים ה 6 לאוקטובר התקבלה ידיעת מודיעין אמינה שלה כבר לא יכלו להתכחש. פרשת כשלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".

2. **תחושת עליונות צבאית**: הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה בעמדת כוח צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב.

סעיף ב'

שלוש עובדות היסטוריות מתחומים שונים המבססות את הטענה כי מלחמת יום הכיפורים שינתה את מדינת ישראל לבלי היכר:

1. **חברתי - נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).
2. **שינויים במפה הפוליטית: ועדת אגרנט** פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועת המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
3. **משבר כלכלי**: הוצאות המלחמה גרמו למשבר כלכלי כבד בישראל. המשק הכלכלי הושבת כמעט לחלוטין לאור גיוס המילואים הממושך וחובות המדינה גדלו. חרם נפט הוטל על ידי מדינות ערב נגד מדינות המערב התומכות בישראל, שגרם להתייקרות מחירי הנפט ובעקבותיהם גם למחירי החשמל, הוצאות הייצור, מחירי המוצרים וכו'. הוטלו מסים נוספים למימון הוצאות המלחמה, הממשלה צמצמה את סבסוד המוצרים הבסיסיים (לחם, אורז, מוצרי חלב...).